

І. В. Співак, канд. екон. наук, Національний банк України, м. Київ

РОЛЬ ДОЛАРА США У ПРОСУВАННІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Відстоювання інтересів США на світовій арені за допомогою національної валюти відбувається вже не один десяток років. Водночас найбільш явні негативні ефекти проявилися протягом останніх років через накопичення неконтрольованої доларової маси за межами США. Саме тому у даній статті відображене протистояння країн американській гегемонії.

Ключові слова: долар США, валютний курс, інтервенції, геополітичний інтерес, глобальна економіка.

Постановка проблеми. Директор наукових програм Центру стратегічних і міжнародних досліджень Масачусетського технологічного інституту пише: “Прискорення глобальної економічної інтеграції викликає загострення конкуренції національних економічних стратегій... Хід цієї конкуренції якнайглибше вплине не лише на світову економіку, але і в ширшому контексті: і на міжнародну безпеку, і на політичні відносини. Є небезпека, що економічні стратегії, які стають усе більш націоналістичними... приведуть основні держави і весь світ в епоху “реалекономіки, в якій егоїстичні економічні інтереси змушуватимуть уряди отримувати односторонні переваги, навіть в рамках міжнародної системи, що характеризується зростаючими взаємозалежностями” [4].

Присвоєння економічним індикаторам статусу найважливіших геополітичних чинників не суперечить вужчим традиційним визначенням геополітики і приводить її у відповідність з реальністю. По-перше, економічні процеси завжди враховувалися світовою політикою, але якщо раніше ще можна було абстрагуватися від них, враховуючи військово-стратегічні компоненти, ідеологію, політику, в ім'я яких народи працювали на армію, то сьогодні будь-який аналіз міжнародної ситуації немислимий без найретельнішого вивчення економічної підоснови. По-друге, на сучасному рівні розвитку науки і техніки не лише фізичне середовище впливає на хід світової політики, включаючи економічні процеси. Зростає і зворотна залежність, коли економічні процеси все більшою мірою стають визначальними. По-третє, економічні розрахунки отримують пріоритет при балансуванні співвідношення політичного суверенітету і відвертості економічного простору для зовнішніх впливів (або прозорість кордонів). По-четверте, саме фінансові ринки стають визначальними при забезпеченні економічних інтересів, а капітал виступає гарним інструментом просування цих інтересів на світовій арені.

Характеризуючи рух капіталу, директор школи міжнародних відносин Технологічного інституту (Джорджія) пише: “Через високу

мобільність коштів фінансові ринки можуть ставати украй рухливими, коли падіння і зростання котирувань залежать мало не від чуток і перших реакцій на події. З часом така нестабільність створює употенційних інвесторів відчуття невпевненості, яке зрештою відбивається на темпах економічного розвитку” [6, с. 367].

Виклад основного матеріалу. В останні два-три роки в глобальній економіці відбуваються суворі потрясіння. Це була одна із найглибших криз з тих, які випробовувала глобальна економіка за багато десятиліть. Криза не розпочиналася з 2008 р. деформацією фінансових ринків. Це глибоко формувалося ще перетвореннями в глобальній економіці і фінансовій архітектурі, яка відкрилася в декількох періодах, починаючи з початку 1980-х рр. У 2008 р. падіння фондової біржі було результатом процесу фінансового послаблення контролю і макроекономічних реформ [10].

Упродовж 1990-х рр. у США утворився колосальний економічний “пузир”, який частково був спровокований об’єктивними причинами: наприклад, необхідністю якнайшвидше охопити частину світу, що “звільнилася” після розпаду соціалістичної системи, а з іншого боку – суб’єктивними причинами: бажанням отримати в ході цього процесу максимальний прибуток. Внаслідок цього в економіці США виникли значні структурні диспропорції, що становлять десятки відсотків ВВП, незважаючи на падіння долара, росте дефіцит зовнішньоторговельного балансу, що є класичним симптомом саме структурної природи кризи.

Наприклад, у 1926–1929 рр. ФРС США влила в економіку велику кількість грошей, але коли, здавалося, що криза минула, все несподівано зруйнувалося і почалася Велика депресія. Схожа ситуація виникла в США у середині 1980-х рр.: знову сукупний приватний попит відставав від сукупної пропозиції (виробництва) й локальні кризи (1973–1975, 1980–1982 рр.) загострювалися. У відповідь “рейганоміка” змінила зміст американської економіки: лібералізація регульованих галузей (ринок цінних паперів, житлове будівництво, соціальна сфера тощо) спрямували в ці сектори значні грошові потоки, а глобалізація дала змогу американському капіталу завоювати майже весь світ. Одночасно широко розповсюдився споживчий кредит, який дозволяв американцям витратити більше, ніж вони заробляли. У свою чергу зростання обсягів вкладень в акції у 1999–2000 рр. створювали психологічний “ефект багатства” у широких верств населення. Крім того, структура американської економіки ставала дедалі вразливішою: реальне виробництво концентрувалося в країнах третього світу, а гроші – в спекулятивних активах – акціях, облігаціях та похідних фінансових інструментах.

Як наслідок, у 2000 р. межі глобалізації були досягнуті, а фінансові ринки стикнулися з проблемою “мильної бульбашки”. Відтак розрив останніх провокує загострення циклічної кризи перевиробництва, про яку можна говорити вже у всесвітньому масштабі. У відповідь ФРС почала масштабне грошове “накачування” фінансової системи, а урядобрав м’яку фіскальну

політику. Наприкінці 2003 – початку 2004 рр. склалося враження одужання економіки США [5].

Однак згодом американські товари стають непотрібними світовому ринку. Фред Бергстен, директор Вашингтонського інституту світової економіки, зазначає, що азійські країни, які занижують валютний курс через нагромадження валютних резервів, не виконують своєї ролі в процесі глобальної структурної перебудови, необхідної для зниження американського торгового дефіциту [16].

Історія, як правило, повторюється. Відомо, що свого часу, коли у 80-х рр. ХХ ст. зріс дефіцит торгового балансу США, головним винуватцем визнали Японію й переконали ревальвувати ієну. Відповідно до “Плаза-угоди” 1985 р. її курс виріс майже вдвічі – з 239 ієн за долар США в 1985 р. до 128 ієн за долар США у 1988 р. У 1990-х рр. зростання в Японії практично не було, причому багато економістів пояснюють це саме ревальвацією¹.

Специфіка кризи – здатність фінансових гігантів через маніпулювання фондовою біржі, контроль над кредитом підірвати і знищити крупні і стійкі комерційні корпорації [8]. Фінансова деформація не була наслідком циклічного спаду господарської діяльності. Вона був результатом складного процесу фінансового маніпулювання, яке включало спекулятивну торгівлю похідними інструментами.

Після колапсу Lehman Brothers у 2008 р. рецесія в США перетворилася на глобальну фінансову кризу. Більшість розвинених економік вступили в стадію суворої рецесії, багато ринків, що розвиваються, відчували сильне гальмування їх економічного зростання. Було зрозуміло, що існує ризик не просто рецесії, але і реальної депресії. Тому сталося пом’якшення монетарної і фіскальної політик, більшість розвинених економік і країн, що розвиваються, надали допомогу своїй фінансовій системі.

Свого часу Нуріель Рубіні передбачив початок світової фінансової кризи, а сьогодні він стверджує, що залишається велика ймовірність подвійного дна рецесії, або глобальної депресії. На його думку, найважче буде європейським країнам, що розвиваються, в тому числі й Україні. Водночас монетарна політика ФРС не допоможе вирішити фінансові проблеми США [3].

Багато країн, особливо на Близькому Сході і в Європі, які мали фінансові і макродисбаланси, великі дефіцити поточного рахунку, фіскальні дефіцити, значне боргове навантаження приватного сектора, проблеми в банківській системі, отримали підтримку міжнародного фінансового співтовариства, кредити від МВФ та інших фінансових інститутів. Це стало для них стимул-реакцією до проведення серйозних макроекономічних і фінансових реформ, які допоможуть їм вибратися з серйозної кризи. Україна була однією з таких країн, що опинилися в скрутному становищі. Вона отримала підтримку МВФ і міжнародного фінансового співтовариства.

Завдяки вжитим заходам криза відштовхнулася від дна, і поступово ситуація вирівнюється. Однак виникає питання: чи насправді ця криза була спричинена неправильними розрахунками фінансистів чи її наявність була потрібна певним країнам (організаціям)? Відповідь знаходиться на поверхні – діяльність МВФ, незважаючи на її складність, керується загалом однією країною – США. Крім того, найбільше боргове навантаження, значне зростання як внутрішнього дефіциту (бюджетного), так і зовнішнього (за поточним рахунком) штовхають США використовувати перш за все валютні важелі вирівнювання своїх проблем.

Загалом це не були типова криза і типова рецесія. Криза була спровокована дуже великим кредитним плечем приватного сектора, домогосподарств, банківської системи, фінансових інститутів. Історичний досвід показує, що відновлення буде повільним, тому що буде потрібно декілька років на те, аби зменшити боргове навантаження і, зокрема, в державному секторі. Саме це вплине на економічне зростання в США, більшій частині Євросони, а в Японії воно буде повільним впродовж декількох років.

Якщо поглянути на економіки країн, що розвиваються, ситуація дещо інша. Є частина країн, які мають сильні макроекономічні і фінансові основи, і тим самим забезпечили собі стійкість від зовнішніх шоків. Інша частина країн, які увійшли до кризи з дисбалансами, потрапили у важку ситуацію. Значний тиск на змінний курс, проблеми у фінансовій системі, зовнішні шоки і падіння експортних цін разом із зменшенням міжнародних запозичень призвели до економічної кризи і глибокої рецесії. Звуження було дуже сильним, особливо в Центральній і Східній Європі, від країн Балтії до України – приблизно у 20 країнах. І зрозуміло, що більшість з них отримали допомогу міжнародного фінансового співтовариства, яке тим самим поставило під контроль усі процеси, що проходять в державах, а також дозволяють просувати свою політику використання країни як плацдарму для забезпечення фінансових інтересів.

Серед країн першої групи спостерігається значне відновлення. Це стосується Китаю, Індії, Бразилії, більшої частини Азії, більшої частини Латинської Америки, Близького Сходу та ін. Їх економічне зростання сьогодні впевнене, і зовні складається враження, що на цих ринках спостерігається перегрів. Саме така ситуація дозволяє групі великих країн тиснути на них для корегування своєї валютної політики і тим самим певного зняття захисного механізму від зовнішніх шоків.

Однак кожна країна пов'язана з іншою фінансовими зв'язками, торгівлею, товарами, валютними відносинами, глобальним ринком капіталу, ринком акцій. Якщо економічне зростання в США, Євросоні і Японії залишиться дуже млявим, навряд чи країни, що розвиваються, зможуть бути осторонь.

Країни на зразок США, що мають слабкий внутрішній попит, для відновлення зростання потребують зменшення торговельного дефіциту. Воно станеться внаслідок зменшення ціни долара. США можуть офіційно цього не визнавати, але одна з цілей монетарної політики – це послаблення долара, а отже, поліпшення експортної конкурентоспроможності США, тобто відновлення економічного зростання через зростання чистого експорту, оскільки через перевантаження боргами внутрішній попит дуже слабкий.

У світі сьогодні кожна держава чи об'єднання намагаються зростати через експорт, як і США. Це і Великобританія, і Єврозона, навіть Швейцарія проводить інтервенції, аби запобігти зміцненню франка.

Китай агресивно чинить опір зміцненню своєї валюти, тому що хоче підтримати її слабкість, тому що зберігає своє зростання завдяки слабкій валюті. І кожна менша країна вважає: якщо Китай чинить опір посиленню своєї валюти, то вони теж чинитимуть опір посиленню своєї валюти, навіть якщо вона недооцінена, тому що бояться поступитися своєю часткою ринку Китаю на чужих або власних ринках [11].

Кілька років поспіль на світовій арені відбуваються значні коливання, які більше схожі на звичайні спекулятивні ігри, ніж на реакцію на зменшення темпів розвитку світової економіки. Важливе місце у цій ніші займає прогресуючий Китай, який своєю потужністю чинить тиск на основних лідерів – США та Європу. Беззаперечно, що така ситуація викликає занепокоєння не тільки США, а й усієї світової спільноти, в тому числі України, оскільки саме Китай входить до п'ятірки важливих торговельних партнерів. Однак проаналізувавши й вивчивши мотиви нинішніх дій уряду КНР, мимоволі починаєш розуміти їх і прогнозувати власні подальші кроки [5; 12].

Виходячи з теорій циклічного розвитку, економіка будь-якого масштабу розвивається хвилеподібно в чотири етапи: піднесення, бум, економічний спад та поживалення економічної кон'юнктури. Довгочасність циклів може бути різною і для кожної держави їхня тривалість індивідуальна, а у різних країнах вони можуть не збігатися в часі. Так, традиційно вважають, що європейські цикли відстають від американських приблизно на рік-півтора. Визначити, на якому етапі розвитку перебуває економіка країни в даний момент украй важливо. Особливо необхідно орієнтуватися в циклічних процесах найбільших країн світу, які здатні “штовхати вгору” або “тягнути вниз” інші держави.

На основі визначення поточного стану економіки ухвалюються рішення про необхідність державного втручання в процеси, оскільки ринок часто не може перейти до збалансованості самостійно. У США це вважається стратегічною політикою. Наприклад, визначення поточної стадії розвитку належить до виняткових повноважень комітету звичення бізнес-циклів національного бюро економічного аналізу. На підставі отриманих висновків ФРС та Міністерство фінансів проводять обмежувальну або стимулюючу політику, регулюючи фінансові потоки. У першому випадку вони зменшують

загальне фінансування економіки через підвищення рівня процентних ставок за кредитами і зниження державних витрат, у другому – роблять все з точністю до навпаки [1].

Основна роль держави в циклічному процесі – стримувати надмірне зростання і не допускати значних спадів, тобто перегрівів і депресій. Наприклад щодо економіки Китаю цей принцип на даний час вкрай актуальний. За оцінками експертів, протягом останніх півтора року зі всього приросту попиту на продукцію світових товарних ринків на КНР припадало близько 70 %. У масштабах китайської економіки це призвело до появи небувалого попиту на сировину, будівельне устаткування та енергію, яких все одно не вистачає. Це у свою чергу закріпило світову тенденцію до подорожчання енергоносіїв і металів, що активно використовуються у будівництві. Зрозуміло, що вкладені у будівництво дорогі ресурси рано чи пізно зумовлять або зростання цін, або великі збитки інвесторів.

У галузі масового виробництва Китай нині досягнув масштабів американського континенту на ринку зерна, тобто став дуже ефективним й агресивним конкурентом з практично невичерпним потенціалом. У країні низький рівень інфляції, при цьому продуктивність швидко зростає. Золотовалютні резерви Китаю досягли 2,47 трлн. дол. США на кінець 2010 р. Внаслідок цього Китай звинувачують в розповсюдженні у світі дефляційних тенденцій.

При цьому між Китаєм і США сформувався своєрідний симбіоз: США витрачають кошти, а Китай позичає. Штати активно пом'якшують грошову політику – Китай стримує американську інфляцію. Кожна сторона отримує свою вигоду. Однак ця політика має негативні наслідки. Гігантський дефіцит рахунку поточних операцій США створює небезпеку краху основної світової валюти.

Незважаючи на тенденції останніх років, Китай поки що не став повноцінною фінансовою державою через те, що країні не вистачає конвертованої валюти. Однак він нині найважливіший гравець у світовій торгівлі. Швидке зростання китайського експорту, який, на думку багатьох економістів, базується на незбалансованому обмінному курсі, й відповідне швидке нагромадження валютних запасів – серйозна проблема для найважливіших економічних партнерів країни. Тому Китаю пропонують переглянути свої пріоритети в межах глобальної економічної системи. По-перше, йому потрібно було б швидше рухатися в напрямку вільної торгівлі, принаймні в промисловості [2]. По-друге, нагромадження валютних запасів дає змогу Китаю перейти до гнучкішого обмінного курсу, фінансової лібералізації і конвертованої валюти. Відсутність у Китаї вільно конвертованої валюти вже давно є серйозною перешкодою для роботи іноземних компаній на внутрішньому ринку країни.

Водночас Китай намагається поступово збільшити частку операцій із юанем на світовій арені. Так, Росія і Китай уклали угоду про використання у

власній торгівлі їхніх національних валют і тим самими не використовувати долара, ізолювавши економіки від ризику [9].

Раніше Китай уклав таку ж угоду з Бразилією. Таким чином, оскільки Китай нарощує великий запас доларів від торгівельних операцій, він сигналізує про надання переваги іншим валютам і зменшення ролі долара у світовому обороті.

Висновки. Отже, варто звернути увагу на те, що долар, оскільки він є світовою резервною валютою, – один з головних інструментів Американської фінансової гегемонії. Однак країни ЄС використовують свою валюту, інші поступово переходять на національні валюти за двосторонніми угодами, і, як тільки країни ОПЕК припинять тримати долари, якими вони розраховуються за нафту, доларова гегемонія згасне. Інший інструмент США – МВФ. Кожного разу, коли країна не може позбавитися своїх боргів, на допомогу приходять МВФ з пакетом строгості, який тисне на населення країни податками, обмежуючи в освіті, медицині тощо, поки банкіри не повернуть свої гроші [15].

Наразі з такою ж проблемою зіштовхнулися і європейські країни – Греція, Ірландія, Португалія, Іспанія, Італія. Наприклад, Іспанія має державний борг 1 трлн. євро і 1 трлн. євро іноземних зобов'язань приватного сектора; Греція має 300 млрд. євро державного боргу [13].

Зрозуміло, що спроби уряду вдатися до продажу негативних активів не врятують ситуацію, про що вже неодноразово згадували у своїх дослідженнях експерти та показала світова практика [14].

Тому країни змушені проводити валютні інтервенції, особливо в умовах, коли м'яка монетарна політика ФРС зумовлює відтік капіталу з країни. Відповідно країни, що розвиваються, вимушені мати справу з масовим припливом спекулятивного капіталу. За таких умов корисним буде перехід на розрахунки у національних валютах, що убезпечить країни від додаткових валютних ризиків та мінімізує вплив на монетарну політику, як це робить Китай, Росія, Бразилія. Крім того, варто зменшувати і рівень доларизації економіки за рахунок стимулювання ролі національної валюти як засобу платежу та заощаджень. Хоча при цьому не слід зволікати із паралельним проведенням економічних реформ, що дозволить вирівняти існуючі дисбаланси та йти в ногу з часом.

Список літератури

1. Лямец, С. Ударная волна [Текст] / С. Лямец // Киевские ведомости. – 2004. – № 102(3199).
2. Мировая экономика: глобальные тенденции развития [Текст] // Еженедельный новостной выпуск (2 ч.). – 24 ноября. – 2003. – № 384.
3. Рубіні Нуріель: США можуть це не визнавати, але вони намагаються ослабити долар [Електронний ресурс] // Економічна правда, 29.10.2010. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua>.

4. Сорокин, К. Э. Геополитика современности и геостратегия России [Текст]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), Российский институт социальных и национальных проблем (РНИСиНП), 1996. – 168 с.
5. Співак, І. Стратегія перерозподілу важелів впливу на міжнародних фінансових ринках: США, Європа, Китай [Текст] // Світ фінансів / Тернопільська академія народного господарства. – 2004. – № 1 (жовтень). – С. 141–149.
6. Book Review Pami Aalto, European Union and the Making of a Wider Northern Europe [Text]. – London : Routledge, 2006. – 202 pp.
7. Browning, Ch. Cooperation and Conflict [Text] / Ch. Browning. – 2007. – Т. 42. – № 3. – С. 367–368.
8. [Chossudovsky, Michel The Global Economic Crisis](#) [Text] / Michel Chossudovsky, Marshall G. Andrew // [Global Research](#) November. – 2010. – № 29.
9. Craig, Roberts Paul. The Stench of US Economic Decay: Russia and China Dump the US Dollar [Text] / Roberts Paul Craig // [Global Research](#). – November 29, 2010.
10. Financial Meltdown on Wall Street Excerpt from Introduction to The Global Economic Crisis. The Great Depression of the XXI Century By Michel Chossudovsky [Text] // [Global Research](#). – November. – 2010. – № 24.
11. Gill, B. [Strategic view on Asian regionalism: survey results and analysis](#) [Text] / B. Gill et al // PacNet Newsletter, no. 12, 18 Feb. 2009.
12. Gill, B. [China' Expanding Role in Peacekeeping: Prospects and Policy Implications](#) [Text] / B. Gill and C. Huang // SIPRI Policy Paper no. 25 (SIPRI: Stockholm, Nov. 2009).
13. Greece → Ireland → Portugal → Spain → Italy → UK →? Europe's Financial Domino Effect By Washington's Blog [Text] // [Global Research](#), November 27, 2010.
14. Krugman, P. Why Have a Target Zone? [Text] / P. Krugman, M. Miller // Carnegie-Rochester Series on Public Policy, 38, 1993.
15. More US Banks Go Bankrupt [Text] // [Global Research](#). – November 21, 2010.
16. www.russ.ru [Електронний ресурс].

Summary

Defending U.S. interests on the world stage between the other with the help of the national currency for more than a dozen years. However, the most obvious adverse effects show up in recent years by uncontrolled accumulation of dollar supply outside the U.S. Therefore, the confrontation of American hegemony is displayed in this article.

Отримано 04.07.2011

Співак, В.І. Роль долара США у просуванні геополітичних інтересів [Текст] / В.І. Співак // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – Вип.32. - С. 50-58.